

Олена МАЛАХОВА
Юлія ГАЛІЦЕЙСЬКА

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Проаналізовано сучасний стан проведення депозитних операцій банками України, розглянуто проблеми залучення грошових коштів фізичних і юридичних осіб на депозитні рахунки, спричинені впливом кризових явищ в економіці, запропоновано шляхи збільшення депозитного залучення коштів.

В умовах ринкового господарства важливого значення набуває вирішення завдання оптимізації діяльності банків щодо здійснення ними депозитних операцій, оскільки в своїй практичній роботі установи комерційних банків повинні забезпечити стійку й ефективну політику, яка дає змогу швидко і гнучко реагувати на можливості, які відкриваються в конкретній ситуації, своєчасно передбачати зміни в умовах ринку. Формування депозитної бази банків є важливою економічною основою діяльності банківських установ, оскільки здійснення господарських операцій вимагає наявності певної суми грошових коштів, тобто ресурсів; від оптимальної роботи банків щодо формування депозитної бази залежать важливі показники діяльності кредитних установ, такі як рентабельність та ліквідність. Отже, проблема оптимізації роботи банків щодо депозитного залучення коштів залишається актуальною та потребує подальшого вивчення.

Питання ефективної діяльності банків, зокрема проблеми формування депозитних ресурсів, досліджували у роботах провідні зарубіжні вчені: Дж. Е. Доллан, Б. Едвардс,

Е. Гілл, Е. Рід, П. Роуз, Д. Сінкі, А. Глаголева, Г. Панова, В. Усоскін та ін.

В Україні дослідження проблем банківської системи здійснювали такі провідні вчені, як А. Вожжов, О. Василик, О. Васюренко, О. Дзюблук, О. Заруба, О. Лаврушин, А. Мороз, М. Савлук, О. Ширінська, С. Сиротян, Ж. Довгань, О. Кириченко, А. Ятченко та інші. В роботах цих науковців глибоко аналізуються проблеми формування ресурсів, зокрема й депозитних, та деякі інші проблемні питання сучасної банківської діяльності. Однак проведені наукові дослідження не вирішують в повній мірі всіх проблем, пов'язаних із діяльністю банків, тому питання формування депозитних ресурсів комерційного банку, їх використання та оптимізації роботи банків з цих напрямів діяльності потребують подальшого вивчення, нових теоретичних узагальнень і розробки напрямків практичної оптимізації.

Беззаперечним нині є той факт, що високі темпи економічного зростання в Україні можливі лише за умови достатніх обсягів інвестиційних ресурсів. Ключову роль в нарощенні достатніх обсягів інвестиційного потенціалу виробничого сектора економіки мають відігравати саме банки, оскільки вони

є найголовнішими фінансовими посередниками грошового ринку, які, з одного боку, акумулюють, а з іншого – перерозподіляють тимчасово вільні кошти суб'єктів економіки. За таких обставин, основним пріоритетом повинно стати стимулювання інвестиційної активності вітчизняних банків.

З іншого боку, запровадження у практику вітчизняних банківських установ новітніх конкурентоспроможних кредитних продуктів та покращення якісних характеристик кредитно-розрахункового обслуговування банками клієнтів можливе, насамперед, за умови формування довготермінових ресурсів, а саме шляхом стимулювання залучення коштів населення на депозитні рахунки, котрі становлять значну частину грошової маси, яка перебуває поза банками. Варто зазначити, що на сьогодні обсяг готівки на руках у населення є досить значним, і ті комерційні банки, які зможуть запропонувати індивідуальним вкладникам більший комплекс високоякісних послуг, отримають у своє розпорядження значні суми додаткових ресурсів.

Розвиток таких послуг вимагає від банківських установ нових підходів до встановлення форм депозитних рахунків, впровадження нової техніки та технології ведення банківських операцій із застосуванням різноманітних засобів (чекових книжок, кредитних карток та ін.). Це дозволило б повніше задовольнити потреби клієнтів банку у різноманітних послугах, поліпшити якість обслуговування, підвищити зацікавленість

фізичних осіб у розміщенні своїх коштів на поточних рахунках в банку і таким чином залучити нових вкладників.

Про важливість залучення банками коштів для здійснення кредитування та інвестування свідчать дані табл. 1, з яких видно, що зобов'язання банку станом на 01.11.2009 р. становили 86% пасивів, а власний капітал – лише 14%. За останній період спостерігається значне зниження депозитної бази комерційних банків, а саме за період з 01.01.2009 р. по 01.11.2009 р. аналізований показник зменшився на 1,1 відсоткових пункти, що здебільшого зумовлено зниженням довіри вкладників до банківських установ.

Варто зазначити, що за відсутності довіри заощадження суб'єктів економіки зберігаються в готівковій формі або спрямовуються в тіньову сферу, що обумовлює зменшення можливостей формування банками інвестиційних ресурсів, а відтак і стримує економічне зростання держави. Загалом втрата українськими вкладниками своїх заощаджень, розміщених в Ощадбанку СРСР, діяльність фінансових пірамід 1990-х рр., високі інфляційні очікування та проблема банкрутства банків, яка існує і донині, гостро ставить перед вкладниками необхідність обережного та ретельного вибору банку для розміщення своїх заощаджень. Ця проблема посилюється значною кількістю ліквідованих банків. Так, з 24.06.1992 р. по 01.07.2009 р. кількість банків, вилучених з Державного реєстру

Таблиця 1

Питома вага зобов'язань у пасивах банків*

Показники	Станом на 01.01.2009 р.		Станом на 01.11.2009 р.		Темпи приросту, %
	Сума	Відсоток	Сума	Відсоток	
Пасиви	926086	100	870308	100	94
Власний капітал	119263	12,9	121540	14,0	102
Зобов'язання	806823	87,1	748767	86	93

* Джерело: Вісник НБУ. – 2009. – № 12 (166). – С. 39.

банків України, становила 131 [3, 61–62]. У стадії ліквідації станом на 01.10.2009 р. перебувало 12 банків (або 6,1% від загальної кількості банків у Державному реєстрі банків), з яких 9 ліквідуються за рішенням Національного банку України, 3 банки – за рішенням господарських (арбітражних) судів. Заборгованість клієнтів за кредитами перед іншими депозитними корпораціями, що знаходяться в режимі ліквідації, на кінець вересня 2009 р. становила 3,7 млрд. грн., а вигоди клієнтів за депозитами – 0,7 млрд. грн.

Нині в Україні в банківській системі спостерігається нагромадження швидкими темпами валютних і строкових дисбалансів, які проявляються у зростанні розривів (гепів) між обсягами залучених депозитів і наданих кредитів за строковістю та валютою платежу (табл. 2). Це свідчить про зростання не лише ризиків ліквідності, а й системних ризиків, які створюють загрозу фінансовій стійкості банківської системи.

Коефіцієнт забезпечення довгострокових кредитів довгостроковими депозитами із початку року стрімко зменшувався (з 0,31 на 01.01.2009 р. до 0,16 на 01.01.2010 р.) внаслідок суттєвого перевищення темпів

скорочення довгострокових депозитів над кредитами як сектора нефінансових корпорацій, так і сектора домашніх господарств. Складна ситуація спостерігається у співвідношенні довгострокових депозитів та довгострокових кредитів як у національній, так і в іноземній валютах, ці показники знизилися за період 2008–2009 рр. майже удвічі.

Такі валютні та строкові дисбаланси у свій час стали причиною фінансових криз в країнах Латинської Америки та Азії. Так, показник співвідношення депозитів та кредитів в іноземній валюті за останніх п'ять років зменшився з 0,81 до 0,44 і свідчить про те, що на кінець 2009 р. лише на 44% кредити банків в іноземній валюті покриваються внутрішньою ресурсною депозитною базою. Це свідчить про зростання ролі зовнішніх залучених джерел, у тому числі іноземних запозичень банків, що в загальному підсумку створює загрозу її фінансовій стійкості через зростання залежності банків від зовнішніх запозичень та шоків на світових ринках капіталів.

З метою подолання негативних явищ на грошовому ринку України та створення сприятливих умов для відновлення фінансового стану банків НБУ постановою № 319 від 13

Таблиця 2

Динаміка окремих показників, які характеризують дисбаланси в банківській системі України у 2000–2008 рр.*

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Співвідношення депозитів та кредитів, наданих суб'єктам економіки в іноземній валюті	0,70	0,81	0,73	0,58	0,42	0,36	0,44
Співвідношення довгострокових депозитів та довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки у тому числі:							
Співвідношення довгострокових депозитів та довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки в національній валюті	0,80	0,70	0,69	0,67	0,69	0,49	0,21
Співвідношення довгострокових депозитів та довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки в іноземній валюті	0,51	0,61	0,48	0,40	0,27	0,22	0,13

* Розраховано за даними Бюлетеня Національного банку України

жовтня 2008 р. запровадив мораторій на дострокову видачу депозитів. У грудні цей документ було скасовано постановою № 413, у якій банки зобов'язувалися забезпечити позитивну динаміку зростання депозитів з метою недопущення дострокового повернення коштів, розміщених вкладниками.

Постановою НБУ № 282 від 12 травня 2009 р. НБУ відмінив пункт 2 постанови № 413, в якому зазначалося, що банки мають вживати всіх необхідних заходів для забезпечення позитивної динаміки зростання депозитів з метою недопущення дострокового повернення коштів, розміщених вкладниками. Було зазначено, що метою таких дій є "закріплення окремих позитивних тенденцій, що намітилися у відновленні довіри вкладників до банківської системи".

Втім досить радикальний захід НБУ щодо обмеження відтоку банківських ресурсів суттєво не вплинув на підвищення ступеня довіри вкладників до банківських установ. Так, порівняно з 2008 р., у 2009 р. відбувся відтік грошових коштів усіх суб'єктів економіки. Обсяги залучених банками коштів на депозитні рахунки юридичних осіб знизились на 31086 млн. грн. і станом на 01.01.2010 р. склали 112842 млн. грн. Не менш складна ситуація спостерігається і у заощадженнях

на банківських рахунках фізичних осіб, а саме відтік депозитів за аналізований період становив 4,8%.

За таких обставин банківські установи в Україні повинні активізувати свою діяльність в частині залучення тимчасово вільних ресурсів суб'єктів ринку. На сучасному етапі розвитку економіки України депозитні продукти банків порівняно з іншими формами інвестування тимчасово вільних фінансових ресурсів є найпростішим варіантом розміщення коштів. Оскільки діяльність на фондовому ринку чи на ринку нерухомості потребує розпорядження значними сумами коштів, проблема ефективної діяльності банків із залучення коштів фізичних осіб та суб'єктів господарювання саме на банківські депозити у подальшому набуватиме усе більшої актуальності, особливо за умов нестабільності економічного середовища.

Слід зазначити, що останнім часом комерційні банки в Україні перейшли від політики масового залучення коштів клієнтів на рахунки до тактики формування оптимальної структури банківських пасивів. Це виявляється, насамперед, у проведенні банками окремих акцій, збільшення відсоткових нарахувань на вклади клієнтів, визначення диференціації відсотків за різними видами

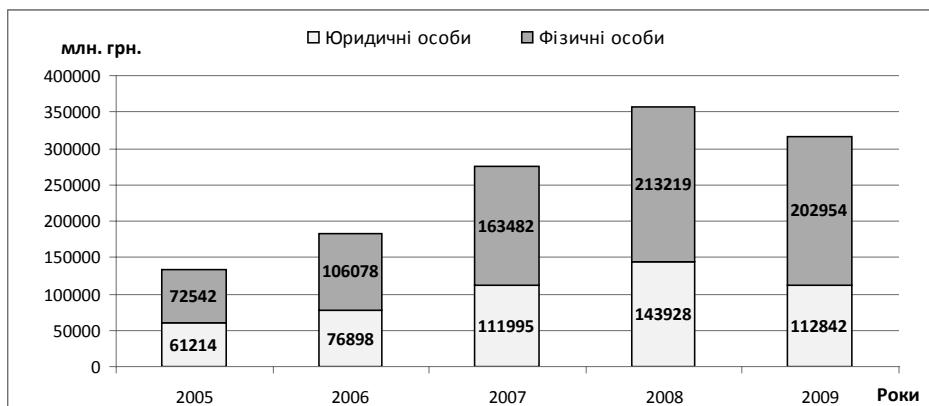

Рис. 1. Зміна структури депозитних ресурсів комерційних банків*

* Складено автором

вкладів залежно від валюти і строків, стимулювання клієнтів через систему маркетингових послуг, аукціони та інші форми заохочення щодо збільшення заощаджень на вигідних умовах тощо.

Втім з метою активізації процесів залучення коштів населення та юридичних осіб до активного банківського обороту необхідно впроваджувати нові види банківських депозитів, зручні для клієнтів: *pow*-рахунки; *supernow* – рахунки; вклади, дохід на які нараховується за складними процентами; депозитні рахунки грошового ринку та різні (святкові, відпускні, інвестиційні) депозити; активніше залучати кошти громадян України в іноземній валюті; прискорити реалізацію державної програми цілісної автоматизованої системи безготівкових розрахунків.

Наприклад, у США комерційні банки відкривають для населення так звані перевідні (або звичайні чекові рахунки). Їх відкривають проти вкладу до запитання, переважно невеликого. З клієнта щомісяця береться плата за ведення рахунку, за опрацювання кожного чека, за спеціальні запити (наприклад, припинення платежів). Плата не береться у випадку, коли клієнт повинен залишати на рахунку певну мінімальну суму (за домовленістю з банком); витрати банку складаються з витрат на опрацювання чеків, обслуговування вкладів, виписування рахунків до оплати та поштових витрат.

Іншим досить поширеним видом вкладних рахунків є спеціальні чекові рахунки, за якими вкладник не здійснює щомісяця значної кількості платежів, рідко користується чековою книжкою. Тому встановлюється спеціальна плата за опрацювання кожного чека. Витрати банку складаються з тих самих статей, що й при веденні звичайних чекових рахунків.

Ще один вид вкладних рахунків – рахунки депозитів грошового ринку. Відсоткова ставка за ними не обмежується, але

зняти гроші з нього можна не більше трьох разів на місяць за чеком і тричі на місяць за попередньою вимогою.

Останнім часом у країнах Заходу клієнти банків отримали змогу користуватися так званими *pow*-рахунками. Вони поєднали в собі принципи зберігання і використання строкових вкладів та вкладів до запитання – як тільки сума залишку перевищує певну величину, на неї починають нараховувати проценти. Для клієнтів *pow*-рахунки вигідні тим, що, як і вклади до запитання, дають змогу проводити розрахунки за допомогою документа, що є засобом платежу, а головне, як і строкові вклади, вони дають право отримувати відповідний дохід. Окрім того, приватна особа може отримати кредит у розмірі 50% від залишку на вкладі. Для банку *pow*-рахунки привабливі тим, що кошти на них зберігаються протягом точно визначеного часу і тому можуть бути використані для довгострокових вкладень.

Іншим, не менш перспективним засобом залучення заощаджень вкладників на банківські рахунки, є *supernow*-рахунки, на які нараховується дохід за плаваючою ставкою. Такі види банківських вкладів умовно складаються з двох частин: витратно-прибуткової та строково-накопичувальної. Первісно нагромаджена сума витратно-прибуткової частини вкладу через певний термін (найчастіше через місяць) автоматично переводиться у строково-накопичувальну, після чого на неї нараховуються проценти. Нараховані за процентами кошти одразу ж повертаються до витратно-прибуткової частини вкладу. Клієнт має право у будь-який час повністю або ж частково зняти нараховані за процентами кошти, а також додати на рахунок будь-яку суму. Певного визначеного числа кожного місяця всі незапитані вкладниками проценти та довнесені суми також переводяться у витратно-накопичувальну частину вкладу.

Також існують так звані рахунки "зв'язаних коштів", які об'єднують в єдине ціле різні рахунки: виписування чеків; безкоштовне чекове обслуговування; надання кредитних карток клієнтам; скорочення відсоткових нарахувань за окремими видами споживчого кредиту тощо. За користування цим рахунком клієнт щомісяця сплачує незначну фіксовану плату. Окрім того, банк може визначити розмір середнього або мінімального вкладу, за який плата не береться.

Значного поширення в банківській практиці набув депозит, що відкривається клієнтові при оформленні ним поточного рахунку. Депозит має обов'язковий характер, а його величина і термін вкладення коштів на рахунок визначаються банком. Якщо клієнт не виконує умов депозиту, банк може припинити його обслуговування. За своїм характером його можна віднести до умовного, оскільки вилучення коштів з нього можливе лише у разі закриття клієнтом поточного рахунку. Він вважається безстроковим, що дає змогу банку використовувати його як довгостроковий кредитний ресурс. Банки часто надають цьому депозиту характер заставного, тобто передбачають право вкладника на отримання кредиту в сумі депозиту без додаткового забезпечення, а відтак вклад у цьому разі є гарантією повернення позики.

Для клієнта депозит на термін обслуговування є певною мірою примусовим, тому такі депозити можуть залучати тільки ті банки, що пропонують своїм вкладникам додаткові банківські послуги або зручне і пільгове розрахунково-касове обслуговування. Інакше банк не тільки втратить можливість залучати додаткову клієнтуру, а й може позбутися вже існуючої.

Комерційні банки використовують і такий метод залучення вкладів, як установлення залежності між кредитуванням клієнта і нагромадженням на його депозитному рахунку. У цьому разі між банком і клієнтом підпи-

сується договір, відповідно до якого банк бере на себе зобов'язання надати клієнту кредит за умови нагромадження і зберігання останнім протягом установленого терміну визначеної суми коштів. Формування коштів на депозитному рахунку може відбуватися по-різному: або відповідно до можливостей клієнта, або на основі планових регулярних вкладів. Вигода клієнта полягає в тому, що він має можливість безперешкодно отримати в банку кредит, причому чим меншим буде розрив між сумою депозиту і сумою кредиту, тим меншим буде встановлений процент за позичкою. У банку при такому кредитуванні значно меншим буде ризик неповернення позички, оскільки він має право спрямовувати на погашення кредиту кошти, що зберігаються на депозитному рахунку. Проте успіх такого методу залучення вкладів залежить від гнучкої процентної політики банку щодо кредитів. Якщо клієнт виявить, що за свій вклад у банку він отримує набагато менше, ніж сплачує банку за кредит (з урахуванням витрат на розрахункове обслуговування), він відмовиться від такої угоди, що для банку стане втратою як потенційних, так і наявних клієнтів.

Ще однією обов'язковою, на нашу думку, умовою підвищення ефективності депозитного обслуговування банками клієнтів є те, що банки повинні звертати особливу увагу на конкурентні переваги інших банків щодо залучення внесків. Технологічні і маркетингові нововведення будуть з'являтися все частіше, оскільки банки намагаються привернути увагу своїх клієнтів новими видами внесків, які відповідають нинішнім фінансовим вимогам. Новинками як за кордоном, так і в Україні вважаються індексні депозитні сертифікати, брокерські депозити тощо.

Отже, зростання обсягів і подальше вдосконалення депозитного обслуговування банківських клієнтів може здійснюватися через автоматизацію вкладних операцій,

пошук та запровадження нових форм взаємовигідного співробітництва банку з вкладниками. До таких форм можна віднести відкриття деяких нових видів депозитних рахунків, поширених у банківській практиці промислово розвинутих країн, наприклад:

– рахунки з управлінням коштами, на яких клієнтам надається можливість зберігати певний мінімум, необхідний для забезпечення поточних розрахунків, а всі суми понад цей мінімум автоматично вкладаються у різні види ліквідних доходних активів, що забезпечують вищий процент, ніж звичайні рахунки до запитання;

– депозитні рахунки грошового ринку, що є, по суті, депозитами до запитання, рівень процентних ставок за якими регулярно (наприклад, щотижня) коригується відповідно до змін ринкової норми банківського процента або встановлюється згідно із середнім процентом за державними облігаціями;

– рахунки “зв’язаних послуг”, операції за якими передбачають надання цілого комплексу послуг, включаючи дозвіл на виписування чеків понад залишок на рахунку, надання сейфу, кредитної картки, скорочення процентів за деякими видами кредитів.

Перспективним напрямком удосконалення депозитного обслуговування клієнтів є розширення кола депозитних рахунків клієнтів з різноманітним режимом функціонування, що надаватиме вкладникам банку додаткові можливості щодо використання своїх коштів із прийнятним рівнем доходів. У відносинах комерційних банків з різними групами клієнтів: як з фізичними особами, так і з юридичним, доцільно було б використовувати депозитні рахунки, що мають змішаний режим функціонування. Корисним щодо цього, як зазначалося вище, може бути досвід зарубіжних комерційних банків у застосуванні pow-рахунків.

З метою оптимізації депозитного портфеля та для забезпечення більшого над-

ходження коштів на строкові та ощадні депозити за необхідне видається запровадження спрощеного режиму функціонування відповідних рахунків, тобто порядку зарахування коштів на вклади, видачі готівки та перерахування з депозитних рахунків.

Ефективним методом додаткового залучення комерційними банками коштів на депозити може стати застосування комплексного обслуговування клієнтури. Крім традиційного кредитно-розрахункового та касового обслуговування, комерційні банки надаватимуть своїм клієнтам низку додаткових послуг. Постійне розширення діапазону послуг, зниження їх вартості, покращення якості кредитно-розрахункового та касового обслуговування, надання різноманітних консультацій сприятимуть збільшенню обсягів кредитних ресурсів банку, забезпечуючи йому належний рівень прибутковості при здійсненні активних операцій.

З метою обслуговування клієнта, з максимумом можливим комфортом, традиційними заходами банків є розширення мережі філій та продовження часу обслуговування. Однак із розвитком сучасних технологій нині в банківській практиці доцільніше користуватися віддаленим (дистанційним) банківським обслуговуванням фізичних і юридичних осіб через банкомати, управління рахунком (банкінг) через телефон, інтернет тощо. Технологія дистанційного управління передбачає надання клієнтом розпоряджень банку щодо його власного рахунку.

Конкуренція у банківській галузі так загострилася, що постійний пошук і впровадження нових видів депозитних продуктів стає для багатьох банків питанням не лише лідерства, але й виживання. Одна з інновацій полягає у створенні дебетової карточки, яка застосовується як при проведенні електронних комерційних операцій, так і у банкоматах.

Розглянуті напрямки розвитку депозитного обслуговування банками клієнтів мо-

жуть сприяти розширенню сфери діяльності комерційних банків в Україні, їх адаптації до нових умов ринку і зростаючих потреб клієнтури у повноцінному комплексі послуг, адекватному вимогам сучасного стану економіки. Для цього банку необхідно стимулювати юридичних та фізичних осіб розміщувати свої кошти саме у комерційних банках. Серед таких основних стимулів слід виокремити:

- 1) розмір нарахувань процентних ставок за депозитами;
- 2) порядок виплати процентів;
- 3) можливість капіталізації нарахованих процентів;
- 4) умови зміни процентної ставки.

Отже, серед методів стимулювання залучення коштів на різні види депозитів суттєву роль відіграє процентна політика банку. Нині у цій сфері відсутні певні стійкі схеми.

З точки зору банку процент, що виплачується за депозитами, є важливим інструментом управління процесами формування і використання грошових нагромаджень підприємств та населення й одночасно ефективним засобом у конкурентній боротьбі банків за вкладників. Конкретні розміри процента за вкладними операціями складаються під впливом попиту і пропозиції на ринку кредитних ресурсів. Однак високі темпи інфляції в країні знижують ефективність цього стимулу до розміщення коштів у банках, знецінюючи вклади юридичних та фізичних осіб. Щоб утримати кошти клієнтів, банки змушені постійно підвищувати процентні ставки закладами.

Так, у листопаді 2009 р. активно просувалися акційні вклади із більш високими, порівняно з попереднім місяцем, процентними ставками. Крім того наближення кінця фінансового року обумовлювало необхідність залучення банками додаткових строкових коштів без вільного доступу до користування ними з боку вкладників, що позначалося на зростанні дохідності депозитів.

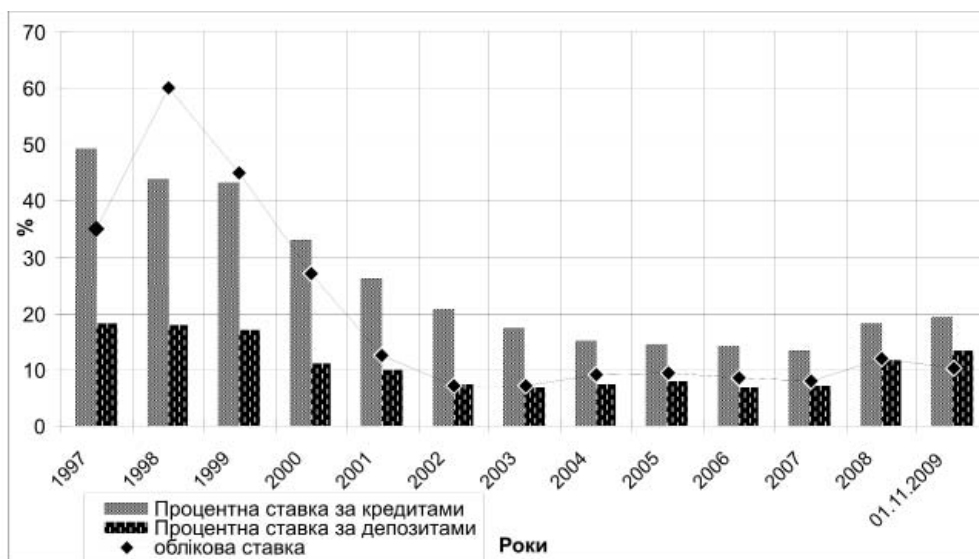
У листопаді процентні ставки за депозитами, залученими на рахунки суб'єктів підприємництва, в національній валюті збільшилися на 1,1% до 12,0% річних, а в іноземній валюті – на 0,4 процентного пункту до 8,8% річних (зокрема, в доларах США – на 1,6% до 10,1% річних).

В умовах суттєвого звуження можливості доступу банків до зовнішніх ринків вклади населення залишалися головним джерелом фінансування банків, які пропонували підвищені процентні ставки за різними акційними депозитами у національній валюті. Вартість депозитів, залучених протягом листопада від фізичних осіб, у національній валюті зросла на 0,2% до 15,5% річних, в іноземній валюті залишилася на рівні 10,2% річних (у доларах США – зростання з 10,4 до 10,5% річних). Така процентна політика стосовно вкладів населення в іноземній валюті обумовлена зниженням зацікавленості у формуванні ресурсної бази в іноземній валюті внаслідок звуження спектра категорій позичальників та напрямів кредитування (рис. 2).

Втім підвищення ставок за депозитними операціями банків призводить до скорочення банківської маржі, оскільки повинні зростати і проценти за активними операціями, інакше можуть знизитися обсяги прибутку та рівень рентабельності банку. Однак підвищення процентів за кредитами може викликати і падіння попиту за ними, тому процес зростання процентних ставок за пасивними й активними операціями має певні об'єктивні межі, які визначаються загальним станом економіки фінансів і грошового обігу в країні.

Нині одним із способів стимулювання вкладів є застосування процентної ставки, що прогресивно зростає залежно від часу фактичного перебування коштів на рахунку. З метою компенсації інфляційних витрат комерційні банки можуть пропонувати вкладнику виплату процентів наперед. У

Рис. 2. Зміна облікової ставки НБУ та процентних ставок за кредитами і депозитами комерційних банків*

* Побудовано на основі [7].

випадку дострокового розірвання депозитної угоди банк може утримати проценти від основної суми вкладу.

За таких обставин, враховуючи обмежені можливості банків щодо залучення додаткових обсягів депозитів ціновими методами, банки повинні створювати конкурентні умови не лише клієнтам, а й забезпечувати максимально можливий перелік депозитних продуктів для тих суб'єктів ринку, з якими клієнт здійснює операції в процесі своєї діяльності. Загалом подальше підвищення ролі депозитних операцій банків, їх розвиток до рівня світових стандартів будуть відбуватися в міру створення у нашій країні всіх необхідних умов, які притаманні ринковій економіці.

Не менш важливим при розгляді проблем депозитного обслуговування банками клієнтів є те, що за умов загострення кризових явищ в економіці України, вплив широкого кола банківських ризиків підриває надійність банків і рівень довіри населення

до банківської системи, що в свою чергу може призвести до небезпеки переведення рахунку клієнта до іншого банку чи дострокового вилучення вкладу. Значний рівень ризику банківської діяльності спричинений тим, що банк, як специфічний суб'єкт господарської діяльності, діє на перетині фінансових, матеріальних та інформаційних потоків суспільства, що обумовлює необхідність розробки ефективної системи регулювання ризиків депозитних операцій банків, враховуючи можливі негативні наслідки настання ризиків як для клієнта та самих банків, так і для економіки країни загалом.

Серед різноманітних систем захисту, що існують на сьогодні, програми страхування депозитів відіграють основну роль. Страхування депозитів – це надзвичайно корисний інструмент, що може протистояти банківським кризам як на макро-, так і на мікрорівні

Існує два напрями захисту власників вкладів в банківській системі: внутрішній і зовнішній (рис. 3).

Рис. 3. Напрямки захисту депозитів*

* Побудовано автором.

Внутрішній захист заощаджень населення базується на забезпеченні стабільності та підвищенні ефективності функціонування банківської системи. Він охоплює: створення адекватної реальним економічним умовам системи управління ризиками комерційних банків; забезпечення правового захисту прав та інтересів банків у їх взаємовідносинах із клієнтами й органами державного управління; підвищення ефективності банківського нагляду.

У зв'язку з цим важливим є також переорієнтація політики банків від мети отримання короткострокової вигоди до довгострокових стратегій розвитку. Ідеться про розроблення бізнес-концепцій, довгострокових маркетингових стратегій, оптимізацію операцій і витрат, зростання інвестицій у нові технології та системи управління, удосконалення організації діяльності філій тощо. Крім того, посилення внутрішнього захисту депозитів пов'язане з прискоренням проведення адміністративної і судової реформ. Поєднавши реальний захист прав кредитора з раціональною організацією

банками системи управління ризиками, можна забезпечити підвищення захисту заощаджень населення.

Зовнішній захист депозитів має на меті створення спеціальних фондів, які виступають гарантом повернення вкладів на випадок банкрутства окремих банків або кризи банківської системи. Першочерговими завданнями системи страхування депозитів є сприяння стабільності банківської системи, прискорення мобілізації заощаджень і захист власників вкладів.

Необхідність широко запроваджувати систему страхування банківських депозитів обумовлена, насамперед, таким обставинами:

- загальним спадом довіри до банків;
- потребою надання допомоги тим банкам, які потрапили у скрутну фінансову ситуацію;
- потребою стабілізації фінансових ресурсів банків – усунення причин до передчасної ліквідації депозитів вкладниками, занепокоєними станом їх надійності;
- обов'язком захисту клієнта, який не завжди володіє достовірною інформацією

про фінансовий стан банку, якому довіряє свої заощадження.

Деякі дослідники вважають [4, 29], що створювати систему страхування депозитів у країнах з перехідною економікою недоцільно, оскільки це потребує значних матеріальних витрат. Втім, на нашу думку, проблему гарантування вкладів, безумовно, необхідно вирішувати саме через створення повноцінного страхового фонду в масштабах банківської системи загалом.

У країнах Європейського Союзу проблема гарантування повернення вкладів вважається настільки важливою, що спеціально виокремлюється з масиву відносин у банківській сфері в окремий інститут. Із цього питання прийнято Директиву Європейського Парламенту та Ради 94/19/ЄС від 30 травня 1994 року щодо схем гарантування депозитних вкладів.

Загалом всі системи страхування депозитів поділяються на два види. Перший, що спирається на досвід США, передбачає створення особливого державного чи підконтрольного державі органу, діяльність якого фінансується спільно банками та державою. За такого варіанту всі банки зобов'язані брати участь у гарантуванні вкладів. Подібна модель застосовується в Канаді, Великобританії, Японії, її частково використовують країни, що розвиваються, і вперше запроваджують страхування банківських вкладів. Другий варіант поширений у Західній Європі і базується на німецькому досвіді. У цьому випадку системою гарантування вкладів керують асоціації банків. Відповідно участь банків у такій системі є добровільною, а державне фінансування відсутнє. Так захищають вкладників у Франції, Швейцарії, Нідерландах й інших країнах.

За умов світової фінансової кризи практично всі розвинені країни розширили або створили гарантії по вкладах: у США гарантоване державою страхове покрит-

тя банківських вкладів збільшено з 100 до 250 тис. дол., міністри фінансів країн ЄС схвалили поетапне підвищення мінімальних гарантій по приватних вкладах з 20 до 100 тис. євро до кінця 2011 р., при цьому першим етапом стало підвищення існуючого мінімуму до 50 тис. євро на середину 2009 р. Аналогічні кроки запроваджено також у Новій Зеландії, Тайвані, Гонконгу, Сінгапурі, Малайзії, Індонезії, Філіппінах, Таїланді.

В Україні теж рівень гарантування вкладів фізичних осіб підвищено до 150 тис. грн., однак це суттєво не вплинуло на вплив коштів із банків. Тому одним з головних напрямків, пов'язаних з оптимізацією взаємодії банківського і реального секторів економіки є відновлення довіри населення до банків і залучення в економіку коштів приватних вкладників.

Загалом діюча система захисту інтересів вкладників слугує прикладом каси, що формується за рахунок внесків комерційних банків-учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Як за європейським, так і за українським законодавством участь банків у схемах гарантування вкладів є обов'язковою. Проте в країнах Євро-союзу той чи інший кредитний інститут має право не брати участі у схемі гарантування повернення вкладів, якщо він належить до системи, що належним чином забезпечує його ліквідність та платоспроможність, а також пропонує вкладникам щонайменше рівнозначний офіційній схемі гарантування ступінь захисту вкладів. За українським законодавством схема, розроблена у законі про гарантування вкладів, є безальтернативним "вибором" банків, що дає підстави стверджувати про необхідність удосконалення діючого порядку гарантування вкладів фізичних осіб шляхом розробки механізму, який більшою мірою враховував би інтереси банків.

Хоча за весь період існування ФГВФО виконував свої функціональні завдання щодо здійснення відповідних виплат і кілька разів підвищував розмір гарантованої суми відшкодування, дедалі очевиднішою стає основна вада діючої системи – ризик значних фінансових втрат у випадку ліквідації банку. За відсутності відкритого доступу до інформації про обсяги непогашення боргів банків, які ліквідуються, та орієнтовну вартість активів, які залишилися, навіть інформація про виплати гарантованих сум відшкодування по банках, які ліквідуються, свідчить про масштабність проблем для їх вкладників.

На сьогодні в Україні об'єктивно склалася потреба в ефективнішій і прогресивнішій системі захисту інтересів вкладників. Зокрема, доцільно розширити джерела формування коштів ФГВФО за рахунок частини консолідованого прибутку НБУ, підвищити базову суму гарантованої компенсації, запровадити прогресивну шкалу компенсації вкладів, а також диференціювати внески банків залежно від термінів та обсягів залучених пасивів.

Окрім захисту коштів дрібних вкладників, система страхування депозитів повинна також захищати безпеку платіжної системи, запобігати виникненню кризових ситуацій, сприяти роботі з проблемними банками тощо. Страхування депозитів – лише один із компонентів системи фінансової безпеки, передбачає також надійний правовий режим, стабільне макроекономічне середовище, дотримання стандартів бухгалтерського обліку й аудиту, адекватну систему ліцензування, жорсткий пруденційний нагляд, належний режим розкриття інформації. Основні риси ефективної системи страхування депозитів – належний рівень інформування громадськості; чітко визначені вигоди, повноваження та обов'язки страхувальника депозитів; обов'язкова

участь банків; тісна координація роботи задіяних установ; зважена цінова політика, що утримує від високих ризиків.

Таким чином, на сьогодні комерційні банки мають багато можливостей щодо страхування чи гарантування вкладів населення. Страхування банківських вкладів в Україні має перспективи для подальшого розвитку і вдосконалення. Для цього необхідно запровадити страхування не лише фізичних, а і юридичних осіб, розширити повноваження Фонду, прив'язувати зростання розміру відшкодування банківських вкладів до ВВП на душу населення, встановити диференційований розмір регулярних внесків до фонду залежно від ризиковості їх діяльності, встановити плату за користування тимчасово вільними залишками коштів фонду на рівні плати за використання бюджетних коштів комерційними банками.

Отже, для досягнення успіху в сфері здійснення банками депозитного залучення коштів та проведення депозитних операцій можна виокремити кілька головних чинників:

- по-перше, лібералізація банківського сектора набуває дуже великого значення, оскільки сприяє конкуренції. Конкуренція примушує банки розробляти і пропонувати клієнтам нові фінансові продукти і послуги, у тому числі й ощадні. При цьому ділова репутація є одним з вирішальних факторів для залучення вкладників, оскільки допомагає сформуванню довіри у потенційного клієнта;

- по-друге, ощадні продукти і технології здійснюють вплив на залучення депозитів. Найуспішнішим способом залучення внесків небагатих клієнтів є індивідуальні ощадні рахунки, без плати за користування, з відкритим доступом до них.

- по-третє, зниження вартості розміщення депозитних вкладів, зменшення адміністративних витрат завдяки розробці

простих ощадних продуктів, система диференційованих процентних ставок дають змогу досягти високого рівня операційної ефективності і залучити великі обсяги депозитів.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що основним завданням банку при проведенні оптимізації роботи із залучення депозитів має стати орієнтація на потреби клієнтів, оскільки приплив депозитів забезпечує банківському бізнесу необхідну динаміку та є джерелом його існування.

Література

1. Постанова НБУ № 282 від 12 травня 2009 року Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 04.12.2008 № 413 "Про окремі питання діяльності банків" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
2. Алексєєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.
3. Банки, вилучені з Державного реєстру банків України // Вісник НБУ. – 2009. – № 8 (162). – С. 61–62.
4. Волосович С., Тринчук В. Особливості й тенденції розвитку національної системи страхування банківських вкладів в умовах євроінтеграції // Вісник НБУ. – 2007. – № 8 (138). – С. 28–37.
5. Лобанова А. Проблеми формування ресурсної бази комерційних банків України // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 12. – С. 21–24.
6. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи: сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності регулювання // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 34–41.
7. Офіційний сайт Національного банку України // www.bank.gov.ua